

SOBRE LA CONSTRUCCIÓ EN LES EXPRESSIONS DE DATA.  
EDICIÓ DE LA POLÈMICA ENTRE JOAN COROMINES  
I ANTONI ROVIRA I VIRGILI

per Raimon ALAMANY I SESÉ

De la Secció d'estudis de llengua catalana i llenguatge administratiu  
de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya

---

*Breu presentació de la polèmica*

El dia 21 d'octubre de 1946 Joan Coromines adreçava una carta particular a Joan Sales, aleshores director de la revista «Quaderns de l'Exili». Aquesta carta fou publicada en el número 24 dels *Quaderns* i les observacions que Joan Coromines hi feia sobre la construcció en les expressions de data foren contestades per l'historiador, escriptor i polític Antoni Rovira i Virgili. S'inicià així una polèmica que aparegué, en el decurs dels anys 1946, 1947 i 1948, en dues revistes distintes i a través dels cinc articles següents:

- I. Joan Coromines, *Carta particular*.  
«Quaderns de l'Exili», núm. 24 (X-XII 1946), p. iv, Coyoacán (Mèxic).
- II. A. Rovira i Virgili, *Les dates en català*.  
«La Nostra Revista», núm. 16 (IV 1947), ps. 132-134, Mèxic.
- III. Joan Coromines, *Sobre la construcció en les expressions de data*.  
«La Nostra Revista», núm. 28 (IV 1948), ps. 129 i 130, Mèxic.
- IV. A. Rovira i Virgili, *Les dates en català*.  
«La Nostra Revista», núm. 31 (VII 1948), ps. 247-252, Mèxic.
- V. Joan Coromines, *Les dates en català*.  
«La Nostra Revista», núm. 33-34 (IX-X 1948), p. 320, Mèxic.

En el moment en què s'inicià la polèmica (1946), Joan Coromines era un professor de 41 anys que, després d'exiliar-se i passar per París i l'Argentina,

on exercí a la Universitat de Cuyo a Mendoza, acabava d'ocupar una càtedra en el Departament de Llengües Romàniques de la Universitat de Chicago.

Antoni Rovira i Virgili comptava, als seixanta-tres anys, amb gairebé tota la seva obra publicada. Vivia a Perpinyà on formava part amb Pompeu Fabra, Josep Carner, Manuel Serra i Moret, etc., del grup de personalitats que constituïa el Govern de la Generalitat de Catalunya a l'exili.

La seva mort al 1949 li impedí, potser, de donar resposta al darrer article de Joan Coromines i, sobretot, de publicar un estudi que preparava sobre aquesta qüestió, del qual ja ens havia avançat el títol: «Puntualitzem aquestes qüestions, amb gran nombre d'exemples, en un treball que redactem sobre *L'evolució històrica de les dates en català*» (Rovira, IV, p. 251).<sup>1</sup>

\* \* \*

Sense el fet de l'exili no seria possible d'entendre que dos catalans, l'un resident a Chicago i l'altre a Perpinyà, polemitzin sobre una qüestió lingüística en dues revistes catalanes, «Quaderns de l'Exili»<sup>2</sup> i «La Nostra Revista»,<sup>3</sup> editades a Mèxic.

Ara bé, l'exili també és present com a rerafons d'algun passatge d'aquest debat estrictament lingüístic. Així, si deixem de banda la carta particular de Joan Coromines en què tracta de diverses qüestions, A. Rovira i Virgili ens confessa que «no hi ha gaires llibres catalans a la meva biblioteca d'exiliat»

1. D'ara endavant citarem els articles així. En aquest cas, per exemple, a més d'esmentar-ne l'autor (Rovira), especifiquem que es tracta del quart article de la polèmica i que la cita es troba a la pàgina 251 de la revista corresponent.

Pel que fa al treball que esmenta en aquesta cita, en un altra passatge ens informa que ja té recollits «més de tres centenars d'exemples» (Rovira, IV, p. 248).

2. «Quaderns de l'Exili» (Coyoacán, Mèxic) fou una revista mensual de la qual aparegueren vint-i-sis números entre 1943 i 1947. A l'entorn de Joan Sales, s'aplegà el nucli de redactors format per Raimon Galí, Lluís Ferran de Pol, Josep Maria Ametlla, etc. Antinoucentistes, defensaven, com a punts programàtics, la creació d'un exèrcit català per lluitar al costat dels aliats, la unitat dels Països Catalans, l'adopció d'una fórmula federal i un règim d'igualtat social i econòmica. El tiratge inicial de mil exemplars arribà als quatre mil en els millors moments de la revista. Desaparegué, però, al 1947 quan tot just s'iniciava la polèmica que ens ocupa.

De «Quaderns de l'Exili», n'hi ha una edició facsímil editada per Estudis nacionalistes, col·lecció Documents, Barcelona 1982.

Per a més informació, vegeu també Ferran DE POL, «Naixença, vida i mort dels "Quaderns de l'Exili"» dins *Serra d'or* núm. 298-299, Montserrat, juliol de 1984.

3. De «La Nostra Revista» (Mèxic), en sortiren setanta-cinc números entre 1946 i 1954, fruit del treball d'Avellí Artís i Balaguer que la infongué d'un eclecticisme tant polític com estètic, obert a tots els exiliats, mentre es mantinguessin dins *els límits elementals de la democràcia, el nacionalisme i el bon gust*. Dels primers números, se n'editaren quinze mil exemplars, tiratge envejable, fins i tot actualment.

Per a més informació, vegeu Glòria CASALS I NOGUÉS, «"La Nostra Revista" i "La Nova Revista" dues publicacions de l'exili català a Mèxic» dins *Serra d'or* núm. 258, Montserrat, març de 1981.



# QUADERNS

*de l'Exili*



Any I — N° 1 — Registrado como art. de 2ª clase en la Admón. de Correos de Coyocacan — Setembre, 1946

ANY I

MÈXIC, D. F., 15 DE DESEMBRE DEL 1946

NÚM. 12

## LA NOSTRA REVISTA

GERENT: AVELÍ ARTÍS — SECRETARI: VICENÇ RIERA LLORCA — ADMINISTRADOR: F. SALVADOR ROSÉS

Corresponsals literaris: a França, Rafael Tasis; a Anglaterra, Fermí Vergés; als EE. UU., Jaume Miravilles

Les capçaleres d'ambdues revistes

(Rovira, II, p. 133). Per aquesta raó, treu els primers exemples de datacions dels seus llibres *Nacionalisme i Federalisme* (1917) i *Història de Rússia* (1919), «obres pròpies, una part de les quals em vaig endur».

També traspua l'exili o la resistència el fet que, a A. Rovira i Virgili, li sàpiga greu d'encetar una polèmica *entre catalans*, sobretot si l'opositor és una persona amb la trajectòria de Joan Coromines: «A fe que em sap greu l'haver de discrepar de l'opinió d'un català pel qual sento l'afecte de què és mereixedor pel seu patriotisme, per la seva vocació professional i per la seva estirp» (Rovira, II, p. 132).

Al començament, també Joan Coromines té paraules d'elogi per al seu opositor. S'hi refereix com a «l'eminent escriptor» i parla dels seus «nobles dots oratoris» i del «respecte profund» que sent pel seu «prestigi (...) en el terreny de la doctrina política i del gènere històric» (Coromines, III, p. 129).

REVISTA DE LLENGUA I DRET

A mesura que avanci la polèmica, però, tot canviarà i el to esdevindrà més agre.<sup>4</sup>

\* \* \*

Des del punt de vista lingüístic, la polèmica és certament bizantina ja que, malgrat l'interès que tindria la revisió de tot el sistema de l'expressió del temps en català, la discussió se centra en «una minúcia lingüística» com diu Joan Coromines i reconeix A. Rovira i Virgili.

Si bé en un primer moment entren en joc les expressions «tal cosa va succeir *en* 1980/*l'any* 1980/*el* 1980», la polèmica es redueix a debatre l'ús de l'article *el* en les dates, quan va entre la preposició *de* i el nombre de l'any: 20 de novembre *de* 1980/20 de novembre *del* 1980.

Joan Solà ja ha fet, en d'altres ocasions,<sup>5</sup> el resum de les tesis i els arguments emprats per cada autor al llarg de la polèmica:

«L'exposaré [la polèmica] tan resumida com podré. Vegem les següents construccions (l'asterisc del núm. 6 vol dir "inviabile"):

- 1 tal cosa es fa ver *en* 1940
- 2 es va fer *l'any* 1940 o *el* 1940
- 3 l'hivern *de* 1940; 20 d'agost *de* 1940
- 4 l'hivern *del* 1940; 20 d'agost *del* 1940
- 5 l'hivern *del* 40 (de l'any 40)
- \*6 el 20 de l'agost *del* 1940.

»Rovira i Virgili suposa que la construcció 1 deu ser d'influència castellana (i vuitcentista), encara que també la tenen el francès i l'anglès: "Però que sigui incorrecta o rebutjable, no m'atreveria a afirmar-ho rodonament. Carles Riba i altres, no en volen prescindir" (però també és cert que la llengua parlada no l'accepta). Coromines diu que, des que la construcció 1 va ser denunciada (cosa de quinze anys enrera) i es va dir que havia de ser substituïda per la construcció 2, "alguns correctors gramaticals van deduir erradament que en les dates els anys han de dur sempre article" i que en lloc de les construccions

4. Joan Coromines, amb el seu to incisiu, li recomana que, per fer-ho tal com ho fa, més val que «dediqui la seva atenció a punts del llenguatge més importants, on serà més fàcil d'estar d'acord» (Coromines, III, p. 130) i tracta de «dèria» l'interès que pren A. Rovira i Virgili a argumentar les seves tesis (Coromines, V, p. 320).

El caire d'aquestes afirmacions fa que A. Rovira i Virgili escrigui un epígraf sencer intitulat «Del professionalisme» (Rovira, IV, p. 250). Tot i així, tres pàgines abans no s'ha pogut estar de dir-li que té un «estil *amanerat*» (Rovira, IV, p. 247), perquè Joan Coromines ha fet servir quatre vegades la paraula «manera» en sis ratlles de la seva carta inicial.

5. Joan Solà, *Del català incorrecte al català correcte*, Barcelona (Edicions 62) 1977, ps. 145-148.

— «Qüestions sintàctiques pendents en la normativa actual», dins *Actes del sisè Colloqui internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Montserrat (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) 1983, ps. 181 i 182.

3 cal usar les 4 (es tracta, diu, d'una "innovació artificial", d'"una mania de corrector gramatical", d'"una imposició que bé pot datar-se d'uns quinze anys enrera": "En tot cas no eixí de l'Institut d'Estudis Catalans"), quan precisament "el costum tradicional" és (i ara defineix exactament el camp de discussió) "de no usar l'article amb l'any complet quan va precedit del nom d'un mes o una estació o en general quan duu una preposició davant" (una altra cosa és, diu, quan abregem l'any i diem: 'l'hivern del 40'", que és una "manera abreujada de dir 'l'hivern de l'any 40'", núm. 5). I per demostrar aquest costum tradicional addueix l'*Epistolari del segle XVè*, de Francesc Martorell. Personalment, Coromines prefereix la construcció 3 a la 4 i gosa "afirmar que la major part dels oradors —i dels escriptors" també la preferirien. I d'altra banda, l'acceptació de la fórmula 4 "ens conduirà, si som conseqüents, a escriure 'el vint de l'agost del 1940'", la fórmula \*6.

»Rovira i Virgili replica que a l'època clàssica no s'usava l'article (construcció 4), però tampoc la preposició (construcció 3), i que la fórmula amb article (núm. 4) "és ja vella de més de cinquanta i més de cent anys". Aquesta fórmula no és sinó la reducció de l'expressió "de l'any tal" (núm. 2), i per tant no pot ser incorrecta (la veritable innovació no va ser la fórmula "del 1940", sinó la fórmula amb l'article i l'any: "el 1940") i a favor d'aquesta fórmula hi ha, encara, la mateixa fórmula 5 (¿què té més l'any abreujat que l'any sencer?) i el fet que moltes vegades no podríem usar la 3 sinó precisament la 4. A part això, Rovira i Virgili troba "més escaient, de millor dring, i més natural i tot", "més espontània" la fórmula 4 que no pas "l'eixuta fórmula sense article", "de fredor notarial o burocràtica". Encara més: ell creu fermament que la fórmula sense article no és gaire antiga i que és un castellanisme.»<sup>6</sup>

Aquest és el breu resum d'una polèmica en què, al cap i a la fi, després de cinc articles al llarg de dos anys, els seus autors conclouen, i crec que és important que així ho facin, que les dues expressions són correctes i que és l'escriptor, i no pas el corrector, el qui ha d'escollir-ne l'una o l'altra.

\* \* \*

A part de la qüestió lingüística i del fet de l'exili, ja assenyalat; és interessant d'observar —en un debat en què dues personalitats rellevants discuteixen sobre una *minúcia*— el llenguatge divers que usen i els recursos que despleguen. Tant l'un com l'altre recorren al mestratge de Fabra. Joan Coromines per corroborar-hi les seves afirmacions: «Així m'ho havia dit Mestre Fabra abans de 1939, (...) tinc a la vista una carta seva on parla d'una del "30 d'agost de 1944"» (Coromines, I, p. iv); fins i tot, en una nota a peu de pàgina del seu segon article, ens informa que l'ha ensenyat a Fabra i que el publica amb el seu vist-i-plau i encoratjament.<sup>7</sup>

6. Joan SOLÀ, *Del català incorrecte...*, ps. 145-147.

7. «En la meua nota anterior ja em referia a l'opinió de Mestre Fabra. Heus ací, ara, el que m'escriu després de llegir aquest article: "Quant a la qüestió de l'ús de l'arti-

A. Rovira i Virgili, una mica atrapat per aquestes mostres de suport a Joan Coromines, vol deixar clar d'antuvi que Pompeu Fabra és el «mestre respectat de tots els filòlegs i escriptors catalans» i hi recorre per reclamar una certa flexibilitat en algunes qüestions gramaticals: «Pompeu Fabra ha dit i ha escrit moltes vegades que certes qüestions han de deixar-se a l'arbitri dels escriptors, dins els límits de la correcció lingüística. Hi ha qüestions que són més d'estil que de gramàtica, i els escriptors han de disposar en aquestes qüestions de la necessària llibertat» (Rovira, II, p. 134).

L'estil i els arguments diversos que despleguen ambdós autors estan íntimament lligats a les seves personalitats, ben diferents. Com ja hem pogut entreveure en el resum transcrit de Joan Solà, A. Rovira i Virgili adjectiva les construccions que estudia d'una manera subjectiva i personalíssima, certament sorprenent dins d'una polèmica lingüística: la fórmula *del + any* li sembla «més escaient, de millor dring, i més natural i tot» (Rovira, II, p. 132) i creu que és «més espontània que (...) l'eixuta fórmula sense article» (Rovira, II, p. 134). Relaciona l'ús de la construcció que defensa amb el bon gust i la «sensibilitat estilística» dels escriptors i, fins i tot, afirma que «per a mi la parella “el 1940” i “del 1940” representa un guany estètic sobre la parella “en 1940” i “de 1940”» (Rovira, IV, p. 250).

Joan Coromines rebut aquest seguit d'adjectius i la tria dispersa i arbitrària d'exemples que ens ofereix A. Rovira i Virgili; ell vol la polèmica en un terreny científic i, per tant, li interessa més d'establir *quin ha estat l'ús comú en una època determinada*: «No pretenc que A. Rovira i Virgili ens donés una estadística de tot un període, però li hauria estat fàcil d'indicar la proporció en què apareix la construcció amb article o sense en una col·lecció: p. ex. les actes d'una corporació, els documents probatoris d'una obra històrica, encara millor el conjunt de les obres dels escriptors d'un breu període; o, si no li vagava de fer tant, un epistolari ja publicat, de qualsevol època, i allí assenyalar-nos la proporció dels casos favorables i dels desfavorables a la seva tesi». I acaba demanant-se: «¿Com vol endur-se la nostra convicció si no pren aquesta actitud objectiva?» (Coromines, III, p. 130).

Així, Joan Coromines basa els seus arguments en l'estudi d'una obra concreta, l'*Epistolari del segle XV*,<sup>8</sup> corresponent a una època brillant de la nostra llengua i editada amb les garanties que dona el nom de Francesc Martorell. Tot i això, ell mateix ens traeix en part: A. Rovira i Virgili, i més endavant Joan Solà,<sup>9</sup> comproven les dades extretes de l'*Epistolari* i s'adonen amb encert que Joan Coromines en fa un ús arbitrari:

---

cle davant del nom de l'any, d'acord amb vós, naturalment. Molt bé el vostre article i crec molt convenient que el publiquem» (Coromines, III, p. 130).

8. *Epistolari del segle XV*, Barcelona (Editorial Barcino) 1926, text, introducció, notes i glosari per Francesc MARTORELL.

9. «Un sol exemple del llibre, el que Coromines transcriu (de la pàg. 134: "24 de novembre de 1415"), li dona la raó. Dels altres sis que cita, tres donen la data amb l'any abreujat: "a vint e cinc de novembre de vuitanta quatre" (37), "a divuit de gener de noranta cinc" (49), "a vint e quatre de febrer de vuitanta" (75); un no ve al cas: "de

«Vegem ara unes obres que esmenta Joan Coromines per provar la seva tesi.

»*Epistolari del segle XVè*, de Francesc Martorell. La construcció amb *de* hi representa només la desena part dels casos, i en quasi cap es tracta de la xifra entera de l'any, sinó de la xifra abreujada: "de 95", "de 74". I es dóna el cas curiosíssim que aquesta construcció contradiu la teoria exposada pel senyor Coromines a *Quaderns de l'Exili*, segons la qual la xifra abreujada ha d'anar amb article. Ell només reproduïx un sol exemple, triat d'una pàgina avançada del llibre, i no diu que la gran majoria d'exemples alludits són del tipus de xifra abreujada. Així l'*Epistolari* no és una prova contra mi, sinó contra ell.» (Rovira, IV, p. 252).

Malgrat això, Joan Coromines es mostra selectiu en la tria dels autors en què es basa, sobretot davant de les vacil·lacions del segle XIX, i s'enutja quan A. Rovira i Virgili li proposa exemples d'autors com Valentí Almirall o Jaume Brossa «sense prestigi estilístic o d'escassa experiència en l'ús del català escrit» (Coromines, III, p. 129), o bé d'escrits de Thos i Codina o Soler i Palet, «proves només del conegut desgavell del català vuitcentista, ja que els qui escriuen sistemàticament, com Torres i Bages —així ho reconeix el senyor Rovira—, solament empen l'altra construcció» (Coromines, V, p. 320).

\* \* \*

Com heu pogut comprovar, són diversos els motius que, a pesar del seu bizantinisme, ens han empès a publicar aquesta polèmica.

En primer lloc, perquè al seu dia no arribà a gaire gent. Recordem que va aparèixer dispersa al llarg de dos anys, en dues revistes editades a Mèxic, que eren clandestines dins de l'Estat espanyol. Si en aquells anys de la dècada dels quaranta tingué una difusió difícil, tampoc avui no és gens senzill de consultar-ne tots els articles, ja que actualment, a les biblioteques públiques catalanes, només se'n conserven col·leccions incompletes.

També en són uns factors d'interès, ja ho hem assenyalat, la personalitat i el reconegut prestigi dels dos polemitzadors que, sens dubte, infonen al conjunt d'escrits un to especial i un interès històric. I evidentment, n'és un altre factor la qüestió que s'hi debat: la construcció en les expressions de data, encara que, com ja hem avançat, quedarà reduïda a la discussió d'una *minúcia*. Malgrat això, ens interessa pel plantejament del problema i pel gran nombre de dades que ens forneixen. La data és un element present en qual-sevol document administratiu o jurídic i la polèmica planteja una vacil·lació real.

---

setze d'octubre 1482" (97), i dos (146, 149) no són de l'epistolari sinó de l'editor modern. Rovira i Virgili no li ho retreu perquè no se'n devia adonar» Joan SOLÀ; *Del català incorrecte...*, p. 146.

No és pas cert, però, que A. Rovira i Virgili no se n'adonés. Al seu dia comprovà aquestes dades i retragué a Joan Coromines, en un apèndix que potser Joan Solà no va poder consultar, l'ús que en feia (vegeu-ne la cita dins del text).

Encara, hem de tenir en compte que, amb connexió o sense amb aquest debat, Joan Solà constata que «al cap de pocs anys [de la polèmica] es comença a detectar un vici que avui es troba escampat de manera alarmant pels papers impresos de tot el domini lingüístic. El vici consisteix a suprimir qualsevol preposició de les expressions temporals». <sup>10</sup> Sembla, però, que el vici és anterior a la polèmica i arrenca de més lluny: potser del rebuig de la preposició *en* davant del nombre de l'any. Ja A. Rovira i Virgili s'adonà que el canvi de la construcció “*en* 1940” per una altra sense preposició (“*el* 1940”) introduïa una fórmula nova i sense tradició dins de la llengua: «Ací ve a tomb d'advertir que la veritable innovació que s'ha fet recentment en les dades catalanes, no és la de posar l'article darrera de la preposició, que això és relativament antic i estès. La veritable innovació és la fórmula amb l'article i la xifra de l'any: “*el* 1940”. Mentre que ja tinc una llista d'uns 300 casos de la primera abans del 1919, no n'he trobat més que vuit o deu de la segona,...» (Rovira, IV, p. 249). I més endavant encara ens informa que «en el vell català, no he vist per ara cap de les construccions “*en* 1605”, “*el* 1605”...» (Rovira, IV, p. 252. El subratllat és nostre). El fet és prou important i cal que li prestem l'atenció que es mereix.

\* \* \*

En aquesta edició hem mantingut totes les característiques gràfiques dels articles, tret de la correcció d'alguna errada tipogràfica.

\* \* \*

## I

[«Quaderns de l'Exili» núm. 24, Coyoacán, octubre-desembre de 1946, p. iv]  
[Carta particular]

THE UNIVERSITY  
OF CHICAGO

*Chicago, 21 d'octubre de 1946.*  
*Senyor Joan Sales. Coyoacan.*

*Benvolgut senyor i amic: Ja fa uns quants mesos que va arribar a les meves mans —per l'abril d'aquest any— la crítica que vostè va publicar en els QU-*

10. Joan SOLÀ, «Qüestions sintàctiques...» dins *Actes del sisè Colloqui...*, p. 182. Vegeu, també, els paràgrafs que dedica a aquest fet Mila Segarra, «Reflexions sobre la normativa sintàctica actual» dins *Actes de les Jornades sobre la llengua normativa*, Montserrat (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) en premsa.



DERNS DE L'EXILI sobre la Miscel·lània Fabra. Des d'aleshores he tingut moltes ganes d'escriure-li per donar-li'n les gràcies, però el meu trasllat de Nova York ací, el començament de l'ensenyament en aquesta Universitat i un viatge al Canadà que he hagut de fer per normalitzar la meua situació legal en aquest país, m'han privat fins ara de fer-ho. El seu article era certament molt amable, però la Miscel·lània ha tingut tan bona premsa que això no hauria bastat per a cridar-me tant l'atenció si no fos per la comprensió que traspuaava tot ell per a judicar dignament aquesta obra, de naturalesa força especialitzada. Moltíssimes gràcies, doncs! Jo també penso que quan un treballa per coses de la pàtria no ho fa perquè li sigui agràit, però tanmateix si en fer-ho recull aplaudiments aquests li són infinitament més grats i encoratjadors que quan malda per altres coses.

I ja que se me'n presenta l'ocasió no vull deixar-la passar sense felicitar-lo per la bella reeixida dels QUADERNS DE L'EXILI; vostè i els seus col·laboradors mereixen la simpatia dels catalans tots per la digna presentació material i el llenguatge correcte, tan poc difós en el nostre temps, però sobretot per les coses que diuen. Sempre he combregat en la mateixa fe que els inspira: Catalunya primer que tot, la República no és més que una forma el valor de la qual depèn del contingut que se li doni; avui és bo i demà pot ésser dolent (tanmateix jo no diria que «les expressions feixista i antifeixista són ben passades de moda»: el feixisme encara cueja i pot tornar a tenir bona salut...) Per Catalunya no s'ha de recular davant de res, ni davant del recurs a les armes, per això la bona salut de la pàtria demana que tingui fills amb virtuts militars, mentre tinguin ben present la llei inexorable que en fa una aventura fol·la per a les nacions febles que no s'hi veuen absolutament acorralades. Especialment m'agrada la insistència amb què els QUADERNS DE L'EXILI recalquen la necessitat de pensar sempre en la nostra pàtria en termes globals i posant el País Valencià i les Balears tant en primer terme com el Principat; un dels pocs avantatges que ha dut la guerra civil sembla ésser la divulgació d'aquesta actitud, però jo que sóc dels pocs que la van adoptar des de molt abans de la República, noto amb goig que la seva revista s'hi até amb un to de convicció molt diferent del d'un que repeteix una consigna posada de moda.

I ja que tots dos ens preocupem per la correcció de la llengua literària, deixi'm comunicar-li una observació concreta. Fa uns quinze anys i més que es va cridar l'atenció sobre la incorrecció de la fórmula «tal cosa es va fer en 1940» (per exemple), que cal substituir per «es va fer l'any 1940» o «el 1940», amb article. D'ací alguns correctors gramaticals van deduir erradament que en les dates els anys han de dur sempre article i que no es pot dir «l'hivern de 1940» o «20 d'agost de 1940», per ex., sinó «del 1940», i el costum d'escriure d'aquesta darrera manera (o, més ben dit, de corregir les proves de manera que la gent escrigui així, perquè això és una mania de corrector gramatical) s'ha estès de tal manera que perill de deixar que aquesta innovació artificial es consolidi. Ben entès que sempre s'ha dit «l'hivern del 40», manera abreujada de dir «l'hivern de l'any 40», i per això hi ha d'haver article. Però no hi ha cap raó per a canviar el costum tradicional de no usar l'article amb l'any complet quan va precedit del nom d'un mes o una estació o en ge-

neral quan duu una preposició davant. Fer-ho d'una altra manera ens conduirà, si som conseqüents, a escriure « el 20 de l'agost del 1940 », p. ex., cosa que és ridícula; car si diem « això va passar el 1940 » també diem « va passar l'agost » o « per l'agost » i no pas « en agost ». No hi ha, doncs, cap raó en aquest cas per a violentar l'ús tradicional. Així m'ho havia dit moltes vegades Mestre Fabra abans de 1939, i no dubto que continua pensant igual. És de doldre que no hagi trobat ocasió d'escriure-ho públicament, però el cas és que així ho practica en la seva correspondència: tinc a la vista una carta seva on parla d'una del « 30 d'agost de 1944 ».

Des del juny tinc una càtedra en el Departament de Llengües Romàniques d'aquesta Universitat: hi ensenyo filologia romànica, francesa i castellana, i el trimestre vinent hi haurà així mateix un curs de llengua catalana, que estaré molt orgullós de donar. Com que tindrà el mateix caràcter oficial i iguals prerrogatives que els altres cursos, m'agradaria que es divulgüés el fet, que demostra com continua interessant a l'estranger l'estudi de la nostra llengua. A desgrat de la bona posició que m'he guanyat en aquest país, estic decidit a tornar a la nostra terra de seguida que es pugui, car si no és en períodes molt anormals i curts no hi ha altre catalanisme eficaç que el que es faci allà.

El saluda cordialmente el seu afectíssim amic,

JOAN COROMINES

## II

[«La Nostra Revista» núm. 16, Mèxic, abril de 1947, ps. 132-134]

### LES DATES EN CATALÀ

[132] El senyor Joan Coromines, professor de filologia, en una lletra publicada per un periòdic de Mèxic, tracta de com cal consignar les dates en llengua catalana. I arriba a la conclusió que cal dir, per exemple, «el 20 d'agost de 1940» i no «el 20 d'agost del 1940». O sigui que no està bé, en casos com aquest, posar l'article *el* davant la xifra completa de l'any.

No considero prou encertada la seva tesi. Els estudis d'història m'han familiaritzat amb les dates, i d'altra banda em sento alludit en la meua qualitat d'escriptor en adonar-me que el senyor Coromines parla de «la correcció de la llengua literària». Heu-vos ací per què intervinc en el plet, si plet hi ha. A fe que em sap greu l'haver de discrepar de l'opinió d'un català pel qual sento l'afecte de què és mereixedor pel seu patriotisme, per la seva vocació professional i per la seva estirp.

Ben cert: la fórmula «el 20 d'agost de 1940» no és incorrecta. Crec que, en sostenir-ho, té raó Joan Coromines, com en té Pompeu Fabra, citat pel primer com a testimoni. Els correctors gramaticals que, contra la voluntat dels

escriptors, bandegen sistemàticament aquesta fórmula per a imposar l'altra, incorren, amb tota la bona intenció del món, en un excés de zel.

Però jo no trobaria just que es titllés d'incorrecta la fórmula «el 20 d'agost del 1940». Al meu entendre, totes dues fórmules són acceptables, i en cap de de les dues no sé veure allò que se'n diu una incorrecció. Em sembla que cadascú pot emprar la que més li plagui, o fer ús de totes dues i d'altres encara, puix que no són aquelles soles les que hi ha.

Pel que toca a la datació de les lletres, és notori que hom tendeix per tot arreu a adoptar una forma comprimida, com «20 agost 1940» i per això és freqüent l'ús exclusiu de signes numèrics: «20-VIII-1940» i «20-8-1940». Jo dato quasi sempre les meves lletres en l'última forma. Aquest petit problema no és purament gramatical.

Amb tot, no vull estar-me de dir que prefereixo, en el llenguatge literari, la fórmula que posa l'article davant la xifra de l'any. Més m'estimo, dins el text d'un escrit, posar «el 20 d'agost del 1940» que «el 20 d'agost de 1940», «per l'agost del 1940» que «per l'agost de 1940», «abans del 1940» que «abans de 1940». Ho trobo més escaient, de millor dring, i més natural i tot. La fórmula sense l'article davant l'any, té una mica de fredor notarial o burocràtica.

¿Com podria ésser incorrecta la fórmula amb l'article *el*, si no és altra cosa que la locució «de l'any tal», un cop suprimit el substantiu *any*, que resta sobrentès? Essent lícit dir «el 20 d'agost de l'any 1940» també ho és dir «el 20 d'agost del 1940». En la darrera part d'aquesta data suprimim el mot *any* amb el mateix dret que en la primera part suprimim el mot *dia*.

L'ús de l'article és ací tan admissible com en els casos en què l'admet el senyor Coromines. Els arguments que allega en pro de la seva tesi no són convincents. I afegiré que s'hi esmunyen alguns errors de fet, com documentalment pot comprovar-se. Vegem-ho.

Ell atribueix als correctors d'uns quinze anys ençà l'ús de la fórmula que critica. En realitat [133] aquesta és ben anterior a la data aproximada que dona. No hi ha gaires llibres catalans a la meua biblioteca d'exiliat, i hauré de referir-me especialment, per a la demostració, a les obres pròpies, una part de les quals em vaig endur. Tinc a la mà la meua *Història de Rússia*, publicada per l'Editorial Catalana, de Barcelona, fa prop de trenta anys (exactament l'any 1919), i comprovo que quasi sempre hi apareixen les dates amb l'article davant els anys: «el 5 de gener del 1918», «el 9 de setembre del 1917», «el dia 18 de juny del 1914», etc. En un altre llibre meu, *Nacionalisme i Federalisme*, publicat l'any 1917, predominen les dates sense l'article davant l'any, però algunes dates el porten. Anoto, per exemple, «del 13 de març del 1915» (pàg. 63, nota); «23-24 octubre del 1906» (pàg. 58); «lleï constitucional del 1867» (pàg. 155).

Bastarien aquestes citacions per a provar que no és exacta la versió del senyor Coromines sobre l'origen de la fórmula amb article. Però encara puc afegir alguns exemples aliens trets de textos de força més enrera, exemples que m'han vingut sota els ulls mentre buscava altres coses. Al volum de l'any 1889 de la revista *L'Avenç*, de Barcelona, lleigeixo en un solt de Redacció «la

horrorosa peste del 1651» (pàg. 52) i en un article de Botet i Sisó «desde el 1306 al 1332» (pàg. 171). Al volum de l'any 1890 lleigeixo en un article de Valentí Almirall «desde l'any 1871 al 1875» (pàg. 61). Al volum del 1893 lleigeixo en un article de Pons i Massaveu «del 1160 al 1168» (pàg. 107), i en un article de Jaume Brossa «desde el 1884» (pàg. 117) i «desde l'Octubre del 1884» (pàg. 118). Rellegint darrerament alguns capítols d'*El Catalanisme*, de Valentí Almirall, publicat l'any 1886, anoto les següents dates: «del 1465 al 1467» (pàg. 31), «la trontollada del 1868» (pàg. 88), «abans del 1830» (pàg. 297).

Anem més enrera, si us plau. En el *Calendari Català* dirigit per Francesc P. Briz, volum de l'any 1875, trobo una poesia d'Emili Coca i Collado que està datada així: «Juliol del 1872.» I en una *Relació de la Vall d'Andorra*, publicada a Tolosa del Llenguadoc l'any 1838, trobo el següent paràgraf: «En la revolució del 1791, los francesos tregueren lo Veguer de Andorra, no volguerren la qüestia per haver abolit tots los feudos, y los feren independents de França». (*Crestomatia catalana* d'Antoni Bulbena, pàg. 292).

Si és cert que els correctors han contribuït, en aquests darrers decennis, a generalitzar la fórmula, no ho és que l'hagin inventada ells, ni que es tracti, com afirma el senyor Coromines, d'una «innovació artificial».

Segons assegura el distingit filòleg, aquesta pràctica ens conduirà, si som conseqüents, a escriure «el 20 de l'agost del 1940», o sia a posar també l'article davant el mes, cosa que qualifica de ridícula. Si som conseqüents! Com sap prou bé el senyor Coromines, no sempre impera la lògica en el camp del llenguatge. ¿Però és que verament l'article davant l'any exigeix l'article davant el mes? Llavors la fórmula que ell preconitza no seria tampoc lògica. Si el fet de posar l'article davant l'any exigís posar-lo davant el mes, la mateixa exigència implicaria el fet de posar-lo, com ell mateix el posa, davant la xifra del dia, i així «el 20 d'agost» hauria d'ésser «el 20 de l'agost». Igualment seria illògica la fórmula «per l'agost de 1940».

De passada, faré notar que el cas del mes no és igual que el del dia o el de l'any. En aquests dos últims casos es tracta de xifres, que en si mateixes poden referir-se a qualsevol cosa, mentre que el nom del mes ja indica de què es tracta. Quan diem «el 20» i «el 1940», sobreentnem *dia* i *any* respectivament. Quan diem «agost», donem el nom concret d'un mes, i no cal sobreentendre res. Podem dir «agost» sol, «el mes d'agost» o «l'agost», però no pas «el mes agost», com es diu «el dia 20» o «l'any 1940». Per tant, àdhuc respectant la lògica, podem posar l'article davant el dia i l'any sense posar-lo davant el mes.

\* \* \*

Alludeix repetidament el senyor Coromines el «costum tradicional de no usar l'article amb l'any complet quan va precedit del nom d'un mes o una estació o en general quan duu una preposició davant». I bé: suposant que sigui efectivament tradicional la fórmula que ell defensa, caldria veure si és gaire antiga, si és l'única i si és o no independent de la influència del castellà, puix

que es dóna el cas que coincideix amb la que ha prevalgut en aquest llenguatge, que tant ha influït en el nostre durant els segles de la decadència nacional.

En els documents i textos catalans antics, les fórmules de datació presenten moltes variants, però no recordo haver vist la que defensa el senyor Coromines. Dins el segle xvè, poc abans de començar la davallada política i literària de Catalunya, la fórmula més estesa, podríem dir típica, és aquesta: «a 20 dies del mes d'agost de l'any 1480». Era freqüent la supressió d'alguns dels mots *dies, del mes o de l'any*. En una lletra del cardenal Margarit llegim: «a xv de novembre 1483». Més endavant la fórmula habitual es: «als 15 de novembre 1653».

[134] No tinc ara a la meua disposició gaires textos, i per altra part tampoc no seria de gaire interès la publicació d'una llarga llista de dates amb les múltiples variants.

\* \* \*

Admet el senyor Coromines que es digui, com es diu en el llenguatge corrent, «el 40» en lloc de «l'any 40», «el 1940» en lloc de «l'any 1940», «l'hivern del 40» en lloc de «l'hivern de l'any 40». ¿Per què, doncs, no podem dir també «l'hivern del 1940»? No es veu per quin motiu la presència d'una preposició davant la xifra completa ha d'impedir l'ús de l'article.

Faré notar que, en els casos de xifra abreujada, l'article serveix per a fer comprendre millor que la xifra es refereix a un any, cosa que és més clara quan esmentem la xifra entera, àdhuc sense article. Aquesta constatació és un argument favorable a l'ús de l'article davant la xifra abreujada, no pas un argument contrari a l'ús de l'article davant la xifra entera.

L'abreujament de la xifra s'acostuma a fer sobretot quan es tracta d'un any del mateix segle, o del segle anterior si el segle present no ha arribat encara a la xifra que esmentem: «el 6 d'octubre del 34», «la República del 73». ¿I per què no podem dir «el 6 d'octubre del 1934» i «la República del 1873»? Aquestes últimes expressions són almenys tan naturals com les altres.

Un filòleg com el senyor Joan Coromines no ignora que en el procés dels llenguatges no és tot naturalitat. L'arbitri humà, l'art o l'artifici, hi tenen una participació considerable. Que fos *artificial* l'origen de la fórmula de què parlem, no voldria dir que per aquest sol fet fos rebutjable. Però jo tinc la impressió que és una fórmula més espontània que l'altra, i que això explica que saltés de tant en tant de la ploma de periodistes i escriptors durant el llarg període en què ha predominat, segurament per influència del castellà, l'eixuta fórmula sense l'article. Jo m'imagino un orador català que parla, per exemple, de la primera República espanyola i estic segur que, parlant espontàniament, dirà més aviat «la República del 1873» que «la República de 1873».

\* \* \*

Una altra remarca cal fer. Existeixen en català expressions que no sols permeten l'ús de l'article davant l'any, ans encara el demanen. Ací van uns quants exemples.

A la pàgina 16 del meu llibre *Nacionalisme i Federalisme* hom pot llegir: «Un nacionalista català, un catalanista, no és un home deturat al 1640 o al 1714, sinó un home que camina amb pas segur per les vies del Noucents.» Aplicant la tesi del senyor Coromines, s'hauria d'escriure «deturat a 1640 o a 1714». No crec que m'ho aconselli. Potser ell trobarà que més val dir «deurat a l'any 1640 o a l'any 1714». ¿Però per què no podem suprimir el mot *any* i hem de posar a la frase aquest doble recàrrec feixuc?

Un altre cas és el de la xifra de l'any que té un sentit aproximat i que de vegades comprèn una centúria entera. En un article de Ferran Soldevila llegim: «la gran onada cèltica a Catalunya és del 900 a.C. i l'onada ibèrica Gàl·lia endins és dels volts del 600». Tampoc ací no va bé treure l'article.

Un altre cas, encara. En un recent article de Lluís Nicolau d'Olwer inserit a la revista *Quaderns*, de Perpinyà, llegim: «Potser algun dia establirà hom un paral·lel entre el romanticisme de començaments del segle XIXè i l'anarquisme que s'encavalla en el 1900.» ¿Com traurem ací l'article, ni que vingui després d'una preposició? I si s'escriu «en l'any 1900», la frase resultaria poc àgil.

Pompeu Fabra ha dit i ha escrit moltes vegades que certes qüestions han de deixar-se a l'àrbitri dels escriptors, dins els límits de la correcció lingüística. Hi ha qüestions que són més d'estil que de gramàtica, i els escriptors han de disposar en aquestes qüestions de la necessària llibertat.

La gran extensió que ha pres el costum de posar l'article davant l'any no és sols deguda als correctors d'impremta; és també deguda als escriptors catalans que l'han trobat més escaient que l'altre. No tothom té els mateixos gustos, ni en la literatura ni en els altres rams. Però jo veig que la fórmula que el senyor Coromines combat és emprada fa temps, espontàniament, per molts escriptors nostres ben dotats de sensibilitat estilística.

Per acabar, recordaré una contesta d'André Gide a un gramàtic, en la qual venia a dir li: «La fórmula que vós defenseu potser està molt bé científicament; però jo em guardaré bé prou d'emprar-la.» Al meu entendre, el nostre cas d'ara és mes senzill, vist que són acceptables les dues fórmules suposades rivals, i així serà fàcil la solució del problema plantejat, que no és certament d'una gran importància. D'altres n'hi ha de més importants, als quals dedica una persistent i aguda atenció Pompeu Fabra, mestre respectat de tots els filòlegs i escriptors catalans del nostres dies.

A. ROVIRA I VIRGILI

*Perpinyà, març del 1947*

### III

[«La Nostra Revista» núm. 28, Mèxic, abril de 1948, ps. 129 i 130]

#### SOBRE LA CONSTRUCCIÓ EN LES EXPRESSIONS DE DATA

[129] M'assenyalen tardanament l'article que l'eminent escriptor senyor Rovira i Virgili va publicar l'abril de 1947 a LA NOSTRA REVISTA, responent

a una breu nota meva apareguda mig any abans als *Quaderns de l'Exili* i pertanyent a una carta particular. Com que aquesta lletra no estava destinada a la publicació, em va semblar oportú de cridar-hi l'atenció del destinatari, preocupat com jo de la correcció de la llengua literària, sobre una minúcia lingüística que s'havia difós des de les oficines de correctors de català, no prou important per a lliurar-la a la discussió pública; així, la nota era redactada breument i en estil familiar. Però ja que la qüestió ha entrat en el domini públic, tampoc no em sembla prou insignificant per a deixar sense resposta el seu planteig en termes que no crec satisfactoris, però que poden impressionar els lectors que respecten, com tots respectem profundament, el prestigi del seu autor en el terreny de la doctrina política i del gènere històric. Els estudis històrics del senyor Rovira i Virgili li hauran donat ocasió de veure com de vegades són els no professionals els qui tenen raó contra els mestres de la crítica medievalista, i el mateix deu pensar dels especialistes en llenguatge: el seu article pot ésser una prova d'aquest convenciment. Cuito a donar-li la raó en aquest punt, i a afegir per la meua banda que els estudis de llenguatge antic i modern m'han donat ocasió d'observar que en la gran majoria dels casos l'encert està de la part dels professionals, en crítica històrica com en totes les tècniques, sense excloure'n la lingüística.

Recordem que es tracta de si és millor d'usar o no l'article davant els numerals complets que expressen un any i darrera una preposició, en casos com aquests: «fins a 1940», o «fins al 1940»; «agost» o «estiu de 1940» o bé «agost» o «estiu del 1940». En primer lloc em felicito de veure que tots dos estem d'acord en diversos punts, en quasi tots els punts, i segurament els fonamentals: 1r. Que no és problema de gran importància. 2n. Que per aquesta raó, entre altres, no és una qüestió que es pugui resoldre amb condemnacions categòriques; per tant cap de les dues construccions no es pot considerar inadmissible en bon català. 3r. Que en el segle xxè i àdhuc en el xixè hi ha hagut vacil·lacions en aquest punt. 4rt. Que la manca d'article no solament no és un castellanisme, sinó que és tradicional i inatacable, i els correctors que introduïen aquella partícula queien en un *excés de zel* o més exactament en una deformació arbitrària del nostre llenguatge literari.

Si és més recomanable l'una o l'altra construcció, en això no estem d'acord i no estarà de més de discutir-ho. No reprendré punt per punt els arguments del meu contradictor. Els uns perquè s'adrecen a afirmacions que no vaig fer en la meua nota breu ni serien defensables, com la data de quinze anys enrera que jo hauria atribuït a l'*aparició* de la construcció amb article, o els destinats a combatre la manca d'article quan amb un any rodó es vol indicar un segle o una època (és clar que s'ha de dir «del 900» o «del 600», perquè ací es parla de centúries i jo no parlava de segles, sinó d'anys precisos). D'altres, purament lògics i apriorístics, perquè el llenguatge no es regeix per consideracions dialèctiques, com ell reconeix, sinó per raons d'ús, que també tenen la seva lògica, però més subtil que aqueixa. D'altres, encara, perquè són de caràcter subjectiu i personalíssim, com quan diu que «la República del 1873» li sembla més espontani en un orador que «la República de 1873»;

el senyor Rovira parla ací d'ell mateix, de qui tots coneixem els nobles dots oratoris: aquests costums es fan carn ràpidament en qui els contrau i per la seva pròpia confessió sabem ara que ell va acostumar-se a escriure i parlar així des de 1917 o abans. Goso afirmar que la major part dels oradors —i dels escriptors— ho diran de l'altra manera.

M'interessen especialment les seves dades i apreciacions sobre quina de les dues construccions és la tradicional en el nostre idioma. Ell creu que és molt antic l'ús de l'article en el nostre cas, però totes les proves que n'adueix pertanyen a l'època d'anarquia lingüística que precedí la normalització actual del català literari; quan les innovacions més extravagants sorgien de la ploma dels espontanis conreadors de la nostra prosa o poesia; i es tracta, al capdavant, de tres o quatre escriptors, meritoris i àdhuc il·lustres per altres raons, però sense prestigi estilístic o d'escassa experiència en l'ús del català escrit, com Valentí Almirall o Jaume Brossa. De tots els noms citats, en aquest aspecte, el del senyor Rovira i Virgili mateix és, [130] indiscutiblement i de molt, el més autoritzat, i m'afanyo a excusar-me per haver-lo comparat amb predecessors d'un nivell tan inferior com a models idiomàtics. Ben mirat, les seves auto-citacions són l'única part valuosa d'aqueixa documentació, per tal com ens podrien assenyalar la direcció d'on sortí la innovació dels correctors de català consistent a imposar l'ús de l'article, imposició que bé pot datar-se d'uns quinze anys enrera, com jo feia: tothom coneix la influència directa que el senyor Rovira tingué aleshores i un poc abans en aquests medis. En tot cas no eixí de l'Institut d'Estudis Catalans ni dels correctors formats en la seva oficina d'estil. Això estic en condicions d'assegurar-ho absolutament; quant a la part positiva del que acabo de suggerir, em sembla molt més dubtosa i fins improbable després de llegir el seu article.

Però deixant a part l'aspecte qualitatiu de les autoritats que cita, importava molt més una cosa que ell no ha pas intentat de fer: establir quin ha estat l'ús comú en una època determinada. En lloc d'això ens retreu testimonis escadussers, triats arbitràriament entre centenars d'altres que li serien contraris, sense altre criteri objectiu que el d'ésser favorables a una tesi determinada. No pretenc que ens donés una estadística de tot un període, però li hauria estat fàcil d'indicar la proporció en què apareix la construcció amb article o sense en una col·lecció: per exemple les actes d'una corporació, els documents probatoris d'una obra històrica, encara millor el conjunt de les obres dels escriptors d'un breu període; o, si no li vagava de fer tant, un epistolari ja publicat, de qualsevol època, i allí assenyalar-nos la proporció dels casos favorables i dels desfavorables a la seva tesi. ¿Com vol endur-se la nostra convicció si no pren aquesta actitud objectiva?

Prengui, posem per cas, l'*Epistolari del Segle XVè.*, de Francesc Martorell, publicat amb les garanties d'exactitud que ens dona aquest nom i corresponent a una època on l'idioma arribà al màxim de puresa i llibertat d'estil. Allí hi ha dates a cada pàgina. I en tot el llibre no trobarà NI UN SOL CAS de la construcció que li sembla bona. En canvi llegirà, a la pàgina 134, «24 de noembre de 1415», i trobarà la mateixa construcció repetida en molts llocs, per exemple a les pàgines 37, 49, 75, 97, 146, 149. El contrast és absolut,



i reflecteix l'ús comú i general en els cent anys millors de la història de la llengua. Ningú no podrà sospitar una tria parcial i arbitrària, puix que aquesta col·lecció es va formar amb altres propòsits, i he tingut en compte i citat *tots* els casos existents de les dues construccions en discussió. També és veritat que s'hi troben d'altres construccions: sovint el corresposnal oblida l'any o l'indica sense preposició ni article, en estil abreujat («11 d'octubre 1459» o «19 d'abril any 1485», pàg. 68), amb preposició davant el mes o sense. Però MAI no es troba la construcció que agrada al senyor Rovira i Virgili. La construcció freqüent del tipus «11 d'octubre 1459», ens indica la raó profunda d'aquesta absència d'article: 1459 figura com un veritable numeral que és, i pot estar isolat o unit al context per una preposició, però no pot dur article precisament perquè no és un substantiu, sinó un nombre, i els numerals no duen article de cap mena quan funcionen com a tals. Així com diem «deu per cent» (i no «un deu per un cent» o «el deu pel cent») o diem «quinze multiplicat per vint» o «de tres en tres» o de «cent en quaranta».

Ací pot estar l'arrel llunyana del cas. Però la llengua no es guia per aquestes raons, sinó per l'ús establert i acostumat. I l'ús normal ha estat prescindir de l'article, en totes les èpoques. El meu contradictor se'n pot convèncer consultant la *Col·lecció de cartes familiars del segle XIVè.* de Josep Coroleu; l'*Epistolari del Duc de Gandia*, per Sanchis Sivera; els *Documents per a la Història de la Cultura Catalana*, de Rubió i Lluch; *Sempre han tingut bec les oques*, de Miret i Sans; *Dietari de Novells Ardits* i les *Rúbriques de Bruniquer*, o, si s'estima més la Renaixença, prengui'n els bons escriptors i recorri els epistolars publicats de Milà i Fontanals, de Maragall, de Costa i Llobera i d'altres tals, entre els quals em serà lícit d'esmentar el meu pare, que es revoltava quan un corrector indiscret li esmunyia aquest feixuc article en les proves d'impremta.\* No nego que pugui trobar algun cas d'article, però serà en minoria, i no oblidi que potser no és de l'autor. Si es prenguéss aquesta feina, no dubto que es posaria de la meua banda. Si no, dediqui la seva atenció a punts de llenguatge més importants, on ens serà fàcil d'estar d'acord.

JOAN COROMINES

*Xicago, febrer de 1948*

\* En la meua nota anterior ja em referia a l'opinió de Mestre Fabra. Heus ací, ara, el que m'escriu després de llegir aquest article: «Quant a la qüestió de l'ús de l'article davant del nom de l'any, d'acord amb vós, naturalment. Molt bé el vostre article i crec molt convenient que el publiquem.»

[«La Nostra Revista» núm. 31, Mèxic, juliol de 1948, ps. 247-252]

## LES DATES EN CATALÀ

*Rèplica documentada a Joan Coromines*

### I. GAIREBÉ ESTEM D'ACORD

[247] Així ho diu el senyor Coromines mateix, i se'n felicita. Jo me'n felicito també. Es tractava de saber si cal dir, en les dades, «de 1940» o «del 1940», «fins a 1940» o «fins al 1940». Plantegem-ho en termes generals: entre una preposició i la xifra completa de l'any, hi ha d'haver l'article *el*?

Després de la contesta del senyor Coromines publicada a LA NOSTRA REVISTA del passat mes d'abril, reconec, com reconeix ell, que estem efectivament d'acord en gairebé tots els punts relatius al problema de les dates en català. I aquests punts de coincidència són, segons ell declara, segurament els fonamentals.

Heu-vos-els ací, tal com els exposa: 1<sup>ª</sup>. Que no és problema de gran importància; 2<sup>ª</sup>. Que per aquesta raó, entre altres, no és una qüestió que es pugui resoldre amb condemncions categòriques; per tant, cap de les dues construccions no es pot considerar inadmissible en bon català; 3<sup>ª</sup>. Que en el segle xxè i àdhuc en el xixè hi ha hagut vacil·lacions en aquest punt; 4<sup>ª</sup>. Que la manca d'article, no solament no és un castellanisme, sinó que és tradicional i inatacable, i els correctors que introduïen aquella partícula queien en una *excés de zel*, o més exactament en una deformació arbitrària del nostre llenguatge. (Sobre la redacció d'aquest últim punt he de fer expressess reserves, puix que jo només blasmo els correctors que fessin el canvi contra la voluntat dels autors.)

En resum: totes dues construccions són admissibles. Aquesta és precisament la tesi que jo he defensat des de bon principi.

Per què hem discutit, doncs? Perquè el distingit professor de la Universitat de Xicago, en la lletra inserida a *Quaderns de l'Èxili*, venia a titllar d'incorrecta la fórmula amb article després de la preposició. Només cal recordar el començament del paràgraf on parlava d'aquest problema: «I ja que tots dos —ell i el director— ens preocupem per la correcció de la llengua literària, deixi'm comunicar-li una observació concreta...» Més avall deia que «el costum d'escriure d'aquesta darrera manera (o, més ben dit, de corregir les proves de manera que la gent escrigui així, perquè això és una mania de corrector gramatical) s'ha estès de tal manera que perillem de deixar que aquesta innovació artificial es consolidi.» Remarcaré, de passada, que en les quatre ratlles transcrites surt tres cops el mot *manera*, el qual torna a sortir dues ratlles més avall. Francesc Pujols diria que això és un estil *amanerat*. No ho retrec amb malícia, perquè fins a un bon escriptor pot sortir-li esguerrat un paràgraf, sobretot en una lletra no destinada al públic. Però si un corrector gramatical,

ni que fos maniàtic, hagués corregit aquest paràgraf, el seu autor ho hauria agraït sens dubte. A continuació el senyor Coromines esgrimia contra la construcció amb preposició i article uns arguments de caràcter lògic, que vaig rebatre totalment en el meu article de l'any passat i sobre els quals no insisteix. Si ell s'hagués limitat a dir que és admissible la fórmula sense article, jo no l'hauria contradit, perquè ho crec així mateix, tal como ho vaig fer constar. Allò que va determinar-me a defensar l'altra fórmula és el fet d'haver estat presentada com a dolenta i artificial.

Rectificada aquesta tesi i declarades admissibles les dues fórmules, podríem donar per clos el debat amb un final satisfactori. Resten, però, alguns punts laterals, diguem-ho així, que no estan mancats d'interès; i en aquests no ens avenim encara prou bé. Per això, i perquè el senyor Coromines m'atribueix algunes afirmacions que no he fet, escric novament sobre el mateix tema. A aquelles persones que s'hi interessin, els demano la lectura atenta dels escrits de les dues parts.

## II. LA CONSTRUCCIÓ AMB PREPOSICIÓ I ARTICLE NO ÉS UNA INNOVACIÓ ARTIFICIAL

D'on ha sortit, en català, aquesta construcció?

Es desprèn del primer escrit del senyor Coromines que ell la considerava com una cosa nova, puix que l'atribuïa al malentès d'una colla de correctors. Reproduiré textualment les seves paraules:

«Fa uns quinze anys i més que es va cridar l'atenció sobre la incorrecció de la fórmula: "tal cosa es va fer en 1940" (per exemple), que cal substituir per "es va fer l'any 1940" o "el 1940", amb article. D'ací alguns correctors gramaticals van deduir erradament que en les dates els anys han de dur sempre article i que no es pot dir "l'hivern de 1940" o "20 d'agost de 1940", per ex., sinó "del 1940"... Ben entès [248] que sempre s'ha dit "l'hivern del 40", manera abreujada de dir "l'hivern de l'any 40", i per això hi ha d'haver article. Però no hi ha cap raó per a canviar el costum tradicional de no usar l'article amb l'any complet quan va precedit del nom d'un mes o una estació o en general quan duu una preposició davant.»

Cap al·lusió no feia el senyor Coromines a l'existència, més o menys esporàdica, de la fórmula amb article, abans de l'entrada en escena dels correctors tossuts. I havent-li jo demostrat amb nombrosos exemples (avui els puc decuplicar) que en català la tal fórmula és ja vella de més de cinquanta i més de cent anys, i que la feren servir escriptors com Valentí Almirall, Jaume Brossa, Botet i Sisó i Pons i Massaveu, ell coincideix ara amb mi a assenyalar que en el segle passat i en el present, ja hi havia allò que ell en diu vacil·lacions i que jo en dic l'ús de les dues fórmules.

Troba tanmateix que les meves citacions són curtes de quantitat i de qualitat: «es tracta al capdavant —afirma— de tres o quatre escriptors, meritoris i àdhuc il·lustres per altres raons, però sense prestigi estilístic o d'escassa experiència en l'ús del català escrit, com Valentí Almirall o Jaume Brossa.» De

quin pa fa rosegons! Almirall era un dels millors escriptors del seu temps, amb tot i les tares de llenguatge, i escriví la major i millor part de les seves obres en català, cosa que no feren ni Milà i Fontanals ni Rubió i Ors. Brossa era el més lluït estilista de *L'Avenç*, i escriví en català tota sa vida. D'altra part, l'objecció és inoperant per als efectes de la demostració meva, puix que aquesta s'encamina únicament a provar l'ús de la fórmula molt anteriorment a la seva pretesa imposició.

De totes maneres, si no són suficients els autors citats, en puc citar alguns més (i no són, de bon tros, els últims): Víctor Balaguer, marquès d'Olivart, Alfred Opisso, Pella i Forgas, Conrad Roure, Pompeu Gener, Carreras i Candi, Antoni Aulèstia, Miret i Sans, Soler i Palet, Josep Ixart, Prat de la Riba. Al volum de *L'Avenç* corresponent a l'any 1892, pàg. 29, lleigeixo dins un article intitulat *La reforma lingüística* i signat amb les inicials P. F.: «Vegi's l'article d'en Casas-Carbó sobre la gutural final, insertat en el número de desembre del 1890.»

Eren poques les meves citacions? Ja deia que només les donava per mostra. Les havia tretes quasi totes de la lectura dels volums que corresponen a la segona època de *L'Avenç*. Més ençà he anat prenent notes d'altres lectures, i ja tinc recollits tres centenars d'exemples. Ara en trec dels setmanaris *Juventut i Il·lustració Catalana*, que consulto, com *L'Avenç*, de cara als meus estudis sobre la Catalunya contemporània. Les recerques especials sobre la datació presenten un ínfim interès i em prendrien un munt d'hores que esmerço amb més profit. Per a la meva tesi, tant se val que la proporció de les dates amb article sigui en certs casos del cinc o del deu o del vint per cent; basta demostrar l'ús de la fórmula per un nombre considerable d'autors. Mai no he pretès que les dates amb article siguin la majoria, ni tan sols que representin una forta proporció. Ben explícitament ho declarava: «Però jo tinc la impressió —deia en el meu anterior article— que és una fórmula més espontània que l'altra, i que això explica que saltés de tant en tant de la ploma de periodistes i escriptors durant el llarg període en què ha predominat, segurament per influència del castellà, l'eixuta fórmula sense article.»

Que la generalització de l'última fórmula és deguda a la imitació del castellà, encara que no es tracti d'un castellanisme rebutjable ni d'una cosa nova, fóra imprudent negar-ho. Si el castellà hagués fet servir, abundantment, com l'italià, la construcció amb article, els documents i llibres i periòdics i epístoles i epistolaris catalans del segle XIXè, n'anirien plens. Bé que en presenten generalment poques mostres, aquestes tenen un palès caràcter d'espontaneïtat que les fa més significatives.

Per ara, en un sol autor —Ramon N. Comas— he comprovat, abans de l'any 1919, la preponderància de la fórmula amb article. Em refereixo a les notes necrològiques d'alguns volums del *Calendari Català* publicats pel llibreter Batlle a la darrerria del segle XIXè i a la primeria del XXè. La construcció amb article hi és emprada sistemàticament, amb rares excepcions. I això durant alguns anys seguits. En altres treballs del *Calendari* hi és emprada amb certa freqüència. Tot plegat, hi deu sortir prop de cent vegades.

### III. D'ON HA VINGUT L'EXPANDIMENT DE LA FÓRMULA AMB PREPOSICIÓ I ARTICLE

Una frase de Joan Coromines diu literalment més del que em penso que es proposava dir. És aquesta: «I l'ús normal del català ha estat prescindir de l'article, en totes les èpoques.» Entenem-nos! Dins la fórmula més estesa en els darrers temps de l'Edat mitjana, figuren els mots «de l'any tal» o «en l'any tal», i aquesta és també una fórmula amb article, encara que conservi el nom «any». Ben mirat, és la mateixa fórmula moderna, en la qual resta sobrentès aquest mot.

[249] Hem vist que el senyor Coromines mateix fa notar que dir «l'hivern del 40» és una manera abreujada de dir «l'hivern de l'any 40». Exactament igual que dir «del 1940» és una manera abreujada de dir «de l'any 1940». Així la fórmula moderna és en el fons l'antiga, i lluny d'ésser feixuga, l'alleugereix. Pretendre que «del 1940» és més feixuc que «de 1940», ho tenim per un excés de susceptibilitat ponderativa. L'italià usa normalment una fórmula anàloga, i no és pas una llengua feixuga.

Ací ve a tomb d'advertir que la veritable innovació que s'ha fet recentment en les dates catalanes, no és la de posar l'article darrera de la preposició, que això és relativament antic i estès. La veritable innovació és la fórmula amb l'article i la xifra de l'any: «el 1940». Mentre que ja tinc una llista d'uns 300 casos de la primera abans del 1919, no n'he trobat més que vuit o deu de la segona, un d'ells dins un text de Prat de la Riba. I aquesta fórmula, gens tradicional en català, és admesa i preconitzada pel senyor Coromines, que considera incorrecta la construcció «en 1940».

M'avanço a dir que jo prefereixo la construcció «el 1940», la qual faig servir anys ha. L'expandiment vuitcentista de la construcció «en 1940», deu ésser d'influència castellana, encara que tinguin també aquesta construcció el francès i l'anglès. Però que sigui incorrecta o rebutjable, no m'atreviria a afirmar-ho rodonament. Carles Riba i altres, no en volen prescindir. En l'antic català abunden les construccions anàlogues amb els noms d'estacions i de mesos. El principal motiu que me n'aparta és el comprovar que en el llenguatge parlat, almenys el del dialecte central, la gent no s'hi avé. L'home del carrer diu «vaig néixer l'any 1900» i s'avindrà a dir «vaig néixer el 1900»; no dirà «vaig néixer en 1900».

I bé: ja sóc allí on volia anar. Posant costat per costat les expressions «el 1940» i «del 1940», ¿no us adoneu de la veritable causa de l'expandiment que la darrera ha aconseguit de quinze anys ençà? Si salta a la vista! Aquest expandiment no ha estat obra de correctors ni de bruixes. No ha estat una innovació artificial, sinó una conseqüència natural de l'ús de l'expressió «el 1940» substituïnt «en 1940».

Els escriptors i els llegidors, els correctors i els tipògrafs que s'han trobat amb la fórmula «el 1940» han lliscat naturalment, suaument, cap a les fórmules «del 1940», «fins al 1940», «abans del 1940». Des del dia que va ésser preconitzada la primera construcció, es podia preveure que s'expandirien aviat les altres, més que més essent ja abans emprades poc o molt. Els qui escriuen

«el 1940», ¿per què han d'estar-se d'escriure «del 1940»? I els qui defensen aquella fórmula, no han de fer mala cara davant les altres fórmules germanes seves, germanes més grans i tot, i no menys eixerides.

Breument: els responsables de la creixença de la fórmula amb preposició i article, no són, ho repeteixo, els correctors, com no ho són els francmaçons ni els jesuïtes. Són els propagadors —que jo aplaudeixo— de la fórmula amb l'article sol, «el 1940», de la qual és partidari el senyor Coromines.

En la renglera de les publicacions periòdiques, ¿sabeu on va tenir un gran ús la construcció amb l'article? Doncs a la *Revista de Catalunya* de l'època en què va ésser publicada oficialment per la Institució de les Lletres Catalanes. En dos números de l'any 1938 que tinc damunt la taula, quasi tots els treballs que contenen dates, les construeixen d'aquesta manera. Hi ha escrits de Xavier Benguerel, de Josep M. Capdevila, de Joan i Miquel de Garganta, de C.-A. Jordana, de Lluís Montanyà, de Manuel Reventós, d'Elies Serra i Ràfols, de Ferran Soldevila, de Fermí Vergés i de meus. Cal afegir-hi molts col·laboradors d'altres números, entre ells Lluís Nicolau d'Olwer, que fa servir les dues construccions en *El pont de la mar blava*, i preferentment la que duu article. De la correcció d'estil, en tenia cura C.-A. Jordana, tècnic excel·lent d'aquest ofici literari.

De trenta anys ençà s'han publicat centenars de llibres i de números de revista i milers i milers de números de periòdic on la fórmula amb article és adoptada. Importants editorials catalanes la van acollir, i així mateix la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila i la meva. I encara l'obra *Ferran II i la Ciutat de Barcelona*, de Jaume Vicens, publicada per la Universitat Autònoma. El públic ja s'hi ha avesat. ¿I hauriem ara de fer marxa enrera, amb el consegüent enrenou?

#### IV. LA DATACIÓ EN EL VELL CATALÀ

El senyor Coromines crida la meva atenció sobre diverses obres històriques. D'aquestes, les principals les he utilitzades copiosament en la *Història Nacional de Catalunya*, com ho proven les notes a peu de plana. Fins em recomana les *Rúbriques*, de Bruniquer, que jo he utilitzat a fons per primera vegada; i els *Documents per la història de la cultura catalana medieval*, de Rubió i Lluch, que he llegit i rellegit; i el *Dietari de Novells Ardits*. l'edició del qual he consultat full per full durant quinze anys i on les dates han estat tallades per a abreujar.

[250] ¿De què em vol convèncer amb aquestes indicacions bibliogràfiques? Em vol convèncer de la inexistència de la fórmula amb preposició i article en el català antic.

Però si jo ja n'era sabedor! Jo mateix citava en el meu article anterior les fórmules predominants i típiques d'aleshores. Si hi ha algun cas de la construcció «del 1450», deu ésser raríssim.

D'altra banda, ¿per què el senyor Coromines s'entesta a parlar-me de les pures datacions de documents i lletres, si en això les fórmules em són gairebé

indiferents, i personalment aplico quasi sempre una fórmula abreujada i numèrica: «20-8-40»? La meva predilecció per la fórmula amb article es refereix al llenguatge literari, quan les dates formen cos amb el text. Llavors la trobo, con deia, «més escaient, de millor dring, i més natural i tot». I afegia: «La fórmula sense l'article davant l'any, té una mica de fredor notarial o burocràtica.»

Tal és la impressió que a mi em fa; a d'altres pot fer-los una impressió diferent. Un estil és una sensibilitat. I perquè difereixen les sensibilitats, difereixen els estils. Per mi, la parella «el 1940» i «del 1940» representa un guany estètic sobre la parella «en 1940» i «de 1940».

Podré fer, més endavant, remarques curioses sobre els llibres que hom em recomana. De moment em limito a dir que entre els centenars de documents de l'obra de Rubió i Lluch, no he vist exemples de la construcció que el senyor Coromines prefereix, o sigui amb la preposició davant la xifra entera de l'any: «10 d'abril de 1450». En altres llocs n'he trobat alguns. La fórmula sense preposició ni article («10 d'abril 1450») no entra en discussió, i jo mateix la citava com a corrent des de segles enrera. Tampoc no hi entra la fórmula «de l'any (o en l'any) de 1450», que apareix alguns cops. Però allò que més m'interessa és el català modern.

## V. DEL PROFESSIONALISME

El meu contradictor m'adreça amables lloances: em diu «eminent escriptor» i parla dels meus «nobles dots oratoris». Bé que a mi em basta el tracte cortès, agraeixo cordialment les deferències. Sempre que sostinc una discussió —cosa freqüent— m'esforço a no ultrapassar, en els judicis i els blames, els límits del respecte. Si de vegades sóc sever, mai no sóc groller. I em plau, és clar, de trobar-me correspost.

Potser el senyor Coromines i jo no tenim el mateix concepte de la definició i de les virtuts del professionalisme. ¿Quin és l'autèntic professional? ¿Quines són les seves virtuts en la feina? Jo crec en la preparació, no tant en la professió. Hi ha professionals mal preparats i mal dotats. Allò que val més no és la màgica de la funció o del títol, sinó la capacitat i el treball positiu. El dret a parlar d'una qüestió ve de conèixer-la, d'haver-la estudiada. Hi ha encerts que depenen de la tècnica; però els majors vénen del seny. Un especialista pot rebre lliçons d'un que no ho és; i si aquest s'absté d'entrar en el clos purament tècnic, pot tenir raó tantes vegades com l'especialista, i fins més vegades i tot. L'admirable mestre de la crítica medievalista —segueixo l'allusió personal que fa el senyor Coromines— pot tenir menys encert que l'estudiós que examina un punt concret amb els ulls clars; i el mestre és més admirable encara quan lleialment rectifica.

Fa més de trenta anys que em lliuro als estudis d'història catalana, i em considero, sense vanitat, professional de la història en aquells aspectes a què m'he circumscrit. No s'és professional per la patent, sinó per la tasca. L'experiència de l'estudiós evita relliscades i caigudes que no evita sempre la cièn-

cia professional i professoral. I no trigaré gaire a oferir un altre exemple d'això que dic.

Vull declarar, finalment, que la meva professió fonamental és la d'escriptor català. Amb aquest caràcter he intervingut en el problema de les dates. Arreu del món, sense excloure'n Catalunya, els escriptors tenen veu i vot en el capítol del llenguatge. A la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans hi van ésser cridats no sols gramàtics, ans encara poetes i prosadors. I l'escriptor de Perpinyà posseeix tants títols per parlar de les dates, com el lingüista de Xicago. Si té més raó l'un que l'altre, els resultats de la discussió ho han de dir. Jo no estic malcontent dels que he obtingut fins ara.

Com a compensació de la fatiga que produeix el posar els ulls damunt de tantes dates, citaré la que porta una lletra adreçada al comte-rei Alfons III, sense any. Diu: «scrita en Barchenona dijous segon dia a l'eixida de febrer.»

És una fórmula insòlita, de sòbria elegància. L'última frase forma un vers; un bordó, com es deia antigament. El seu autor —l'escrivà reial Bernat Saperà— devia ésser poeta. Heus aquí una fórmula més graciosa que les habituals fórmules amb article o sense article.

I jo dato el present escrit a Perpinyà, divendres segon dia a l'eixida de juliol.

A. ROVIRA I VIRGILI

## APÈNDIXS

### I

#### LES FÓRMULES ANTIGUES

[251] En el meu anterior article sobre les dates en català, publicat a L.N.R. del mes d'abril del 1947, jo escrivia:

«Dins el segle xvè, poc abans de començar la davallada política i literària de Catalunya, la fórmula més estesa, podríem dir típica, és aquesta: “a 20 dies del mes d'agost de l'any 1480”. Era freqüent la supressió dels mots *dies, del mes* o *de l'any*. En una lletra del cardenal Margarit llegim: “A xv de novembre 1483”. Més endavant la fórmula habitual és “als 15 de novembre 1653.”»

Estic i estava, doncs, ben assabentat de l'existència i de l'ús corrent, en certes èpoques, de la construcció sense article (però també sense preposició, senyor Coromines!), que jo crec deguda a un abreujament, la qual no té res a veure amb el problema plantejat per ell i discutit després. No val a confondre les fórmules «20 d'agost 1450» i «20 d'agost de 1450». La fórmula sense article ni preposició, és a dir, amb l'any nu, prepondera durant un llarg període en les dates catalanes que també contenen el mes (o el dia i el mes). Aquesta fórmula, com sabem, és habitual en el francès i l'italià.



Puntualitzem aquestes qüestions, amb gran nombre d'exemples, en un treball que redactem sobre *L'evolució històrica de les dates en català*.

## II

### NOUS EXEMPLES MODERNS DE LA CONSTRUCCIÓ AMB ARTICLE

Víctor Balaguer, ja des dels seus primers treballs, féu servir algunes vegades aquesta construcció. En els «Apuntaments» que fan de pròleg al seu volum *Esperances i records* (any 1866), trobem a la pàg. 32: «Pels volts del 1830 i 31...» Més encara: en el *Romanç històric* anomenat «*Les 5 diades de l'amor*», la cinquena part porta aquest títol: «Després del 1714».

En les cinquanta pàgines del fascicle biogràfic *Josep de Margarit i de Biure*, de Josep Pella i Forgas, treball premiat l'any 1875 i publicat el 1876, la proporció de dates amb article és ben forta. He anotat les següents: Pàg. 10: «pel 1453», «les Corts del 1480»; pàg. 11: «el concili provincial del 1530»; pàg. 25: «24 de març del 1642»; pàg. 31: «20 d'abril del 1643»; pàg. 33: «25 d'abril del 1644»; pàg. 36: «pel mes de setembre del 1649»; pàg. 38: «a principis de gener del 1651»; pàg. 39: «el dia 17 de juliol del 1651»; pàg. 47: «en aquella anyada i en la del 1656»; pàg. 49: «nat pel 1631», «restà vídua pel 1711». He donat ací les pàgines de l'edició de l'any 1930, perquè ara no tinc a mà la del 1876; però moltes de les anotacions les havia tretes d'aquesta.

En el llibre del mateix autor, *Lliberats i antic Govern de Catalunya*, que conté les conferències donades sobre aquest tema els anys 1904 i 1905, la proporció de dates amb article no és tan forta. Amb tot, en puc citar sis; pàg. 112: «Corts de Barcelona del 1282»; pàg. 113: «fins el 1387»; pàg. 146: «d'algunes Corts, com les tingudes a Tortosa pel 1421»; pàg. 204: «de 1620 fins al 1640»; pàg. 238: «Corts del 1282»; pàg. 322: «any només comparable al 1714».

#### De *L'Avenç*:

Any 1890, Conrad Roure: «2 agost del 1865» (pàg. 207).

Any 1892, Marquès d'Olivart: «Aquella encíclica del 1885» (pàg. 270) i «la revolució del 1879» (pàg. 271).

Any 1893, Jaume Brossa: «als burgesos del 1840» (pàg. 18); Alfred Opisso: «allà pel 1867» (pàg. 82).

De les *Obres catalanes* de Josep Ixart: «la dècada del 1850» (pàg. 255).

*Calendari Català* de l'any 1898: «Exposició Universal del 1888» (pàg. 31) i «és del 1580» (pàg. 152).

*Calendari Català* de l'any 1902: «aquell memorable siti del 1684» (pàg. 82) «el dia 1<sup>r</sup>. de maig del 1684» (pàg. 82).

*Calendari Català* de l'any 1903: una poesia en dialecte alguerès, de Joan Pais, està datada així: «L'Alguer, 23 de Novembre del 1902».

De la revista *Juventut*. Any 1900. Nota de Redacció: «¡si n'han passat coses del juliol del 99 al juny del 1900!» (pàg. 287). Pompeu Gener: «primers de gener del 1889» (pàg. 475).

De la *Il·lustració Catalana*. Any 1903. Necrologia de Terenci Thos i Codina: «Al 1863...» (pàg. 35). Solt de Redacció: «fins al 1775» (pàg. 61). Revista: «el moviment gremial del 1899» (pàg. 157). Crònica de W. Coroleu: «quan al 1882...» (pàg. 152). Revista: «moltes obres seves enviades als salons als 1859, 60 i 61» (pàg. 174). D'un article de J. Franquesa i Gomis: «al 1657» (pàg. 257).

Dels *Estudis històrics*, d'Antoni Aulèstia, aplegats per la *Il·lustració Catalana*. Volum I, pàg. 13: «la seva mort a Barcelona el dia 10 de març del 1908» (nota editorial); pàg. 103, nota 2: «on nasqué sobre el 1445»; pàg. 184: «d'aquest any al 1848»; pàg. 187: «pels anys del 1833 al 37»; volum II, pàg. 229: «Fins al 1746...»; pàg. 255: «la caiguda heroica del 1714» (de la Necrologia d'Aulèstia llegida per E. Moliné i Brasés, l'any 1909, a l'Ateneu Barcelonès).

D'un article de Josep Maria Roca a *La Renaixença* del 10 de abril del 1904, contingut al volum *Aplec* (any 1912): «a últims de l'any 1701 i primers del 1702» (pàg. 155).

Del pròleg de F. Carreres i Candi a l'edició de les *Rúbriques* de Bruniquer (any 1905): «arriba fins al 1640» (pàg. 12, nota).

D'Enric Prat de la Riba, a *La Nacionalitat Catalana*, pàg. 44, nota: «El discurs d'en Guimerà en els Jocs Florals del 1889»; pàg. 81: «el daltabaix del 1790».

De l'estudi de Jaume Carner *En Sunyol, polític*, publicat en el número abril-juny del 1915 al *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*: «les victòries electorals del 1901» (pàg. 64).

Un dels autors que més fa servir la construcció amb article és Josep Soler i Palet. En un treball publicat al *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres*, de Barcelona, tom VIII (anys 1915-1916), l'empra una seixantena de vegades, tant com l'altra construcció, poc més o menys (pàgs. 33 i següents). També l'empra en semblant proporció en un altre article (pàgs. 289 i següents).

I dins el mateix tom llegim, en un treball de Miret i Sans: «és encara del 1218» (pàg. 141); «document del 1221» i «del mateix 1218» (pàg. 142); «desembre del 1224» i «una escriptora del 1225» (pàg. 150); «encara del 1225» (pàg. 151).

En quasi tots els llibres i volums de revistes i periòdics que he tingut aquests últims dies a les mans, apareixen dates amb preposició i article. Com a cas curiós esmentaré *La Tradició Catalana*, de Torres i Bages. Home siste-

màtic, l'autor posa per tot la data de l'any sense article; però heu-vos aquí que dins una nota de la pàg. 207 (quarta edició) tradueix el títol d'una obra alemanya en la següent forma: «Les Universitats en l'Edat Mitjana fins al 1400».

Veiem, doncs, que no es tracta d'una raresa de tres o quatre escriptors de poca vàlua literària, com pretén Joan Coromines, sinó d'una fórmula que de tant en tant —i en alguns casos sovint— llisca espontàniament de la ploma d'un gran nombre d'autors. Estic segur que d'ací a pocs mesos hauré aplegat una llista d'uns centenars d'exemples. Àdhuc en petita minoria dins el conjunt de dates, aquests exemples de més de trenta anys enrera proven que la fórmula amb preposició i article s'avé perfectament amb el geni del nostre llenguatge i que aquest la demana en determinats casos. La tendència, creixent en els darrers trenta anys, a usar aquesta construcció i a fer-la predominar, em sembla no sols acceptable, sinó plausible.

### III

#### REMARQUES SOBRE UNES OBRES

[252] Vegem ara unes obres que esmenta Joan Coromines per a provar la seva tesi.

*Epistolari del segle xvè*, de Francesc Martorell. La construcció amb *de* hi representa només la desena part dels casos, i en quasi cap no es tracta de la xifra entera de l'any, sinó de la xifra abreujada: «de 95», «de 74». I es dóna el cas curiosíssim que aquesta construcció contradiu la teoria exposada pel senyor Coromines a *Quaderns de l'Exili*, segons la qual la xifra abreujada ha d'anar amb article. Ell només reproduïx un sol exemple, triat d'una pàgina avançada del llibre, i no diu que la gran majoria d'exemples alludits són del tipus de xifra abreujada. Així, l'*Epistolari* no és una prova contra mi, sinó contra ell.

*Sempre han tingut bec les oques*, de Miret i Sans. En el volum d'aquesta obra que he pogut veure (any 1905), només hi ha quatre dates reproduïdes textualment. Dues són en llatí; una, mig en català i mig en llatí; i una sola en català. No hi ha cap cas de la fórmula que el senyor Coromines prefereix.

*Rúbriques*, de Bruniquer. Hem repassat tot el primer volum, que deu contenir més de 2.000 dates. Quasi totes les dates enteres (dia, mes i any) pertanyen a la fórmula amb el nom de l'any nu, vull dir sense article ni preposició: «10 de maig 1610»; de dates amb la preposició només n'hi hem vistes dues. On surt aquesta fórmula és en els casos —molt pocs— de datació incompleta, com «registre de 1455», «llibre de 1605». He fullejat els altres quatre volums, i tinc la impressió que en tots passa una cosa semblant.

Remarca final: en el vell català, no he vist per ara cap vegada les construccions «en 1605», «el 1605».

[«La Nostra Revista» núm. 33-34, Mèxic, setembre-octubre de 1948, p. 320]

### LES DATES EN CATALA

El senyor Rovira i Virgili ha dedicat en LA NOSTRA REVISTA un altre llarg article a la qüestió de l'ús de la forma *el* en les dates, quan va entre una preposició i el nombre de l'any. Puix que ell mateix reproduïx i corrobora les meves conclusions, no replicaré novament, per no engruixir els allegats, i abstenint-me de recollir al·lusions personals (com el retret d'un estil descurat, que em fa amb motiu d'una carta particular, no destinada a la publicació), copiaré del seu treball uns mots que poden afegir-se com a darrera conclusió a les quatre en què ja estàvem d'acord; això és:

«En català antic no existeix la fórmula amb preposició i article» (pàg. 250) i «en la Renaixença els casos de data amb article no són la majoria i ni tan sols representen una forta proporció» (pàg. 248).

Davant aquests fets, no interessava de citar més excepcions escadusseres, desenterrades laboriosament d'articles d'escriptors com Thos i Codina o Soler i Palet, proves només del conegut desgavell del català vuitcentista, ja que els qui escriuen sistemàticament, com Torras i Bages —així ho reconeix el senyor Rovira—, solament empen l'altra construcció (l'única excepció citada no ho és en realitat, puix que es tracta d'un nom de centúria). Però, ¿no és estranya la insistència de l'illustre publicista i la llarga discussió dels matisos d'un problema que de comú acord hem declarat d'escassa importància i de naturalesa tal que convé deixar a cada escriptor la llibertat de resoldre'l al seu albir? L'explicació d'aquesta insistència sembla ésser una certa recança que els correctors deixin d'imposar la construcció que ell preferiria. Àdhuc torna, en contradicció amb les seves pròpies paraules, a parlar arbitràriament de castellanisme. Ben lluny d'això, els qui volien generalitzar l'ús de l'article queien en una deformació fraseològica comparable a la d'aquells *descastellanitzadors a ultrança* de qui ens va deslliurar el Mestre Fabra quaranta anys enrera, i que intentaren imposar-nos vulgarismes com *solsament* només perquè eren diferents del castellà, o ens van regalar monstres com el *doncs* causal. Una altra explicació de la seva dèria ens la dona ell mateix quan diu «i ara hauríem de fer marxa enrera?» Ningú no li demana tant a ell, si no ho vol fer. Abstinguin-se els correctors de català d'esmenar l'estil dels autors en aquests punt i deixin que l'idioma endegui espontàniament la qüestió: això és tot.

JOAN COROMINES

Xicago, 23 de setembre de 1948